

Ondanks de schok der herkenning die de verhalen voor de ingewijde oproepen zijn ze toch niet maatgevend voor het gedrag van de vrouwen in het algemeen. In de omstandigheden die worden beschreven en waarin het allereerst aankomt op het behoud van het naakte bestaan, is ieder individu in de eerste plaats solidair met zichzelf. Vrouwen waren in dat opzicht niet uitzonderlijker of meer solidair onder elkaar dan mannen. Men make zich hierover geen illusies. Het gezelschap dames dat optrad als kampeiding in het vrouwenkamp Moentilan vormt één van de meest treurige voorbeelden van vrouwen die misbruik maakten van de positie waartoe zij zichzelf hadden uitverkoren.

Het zou een misverstand zijn het boek te beschouwen als *oral history* in de wetenschappelijke zin van het woord, en helaas ontbreekt een kritisch notenapparaat dat gaten in de herinnering dicht, onjuistheden rechtzet en onbegrijpelijke zaken verklaart. Op pagina 153 wordt bijvoorbeeld gesproken van de 'Circulatie Bank'; in Nederlands-Indië heeft echter nooit een bank van die naam bestaan. Bedoeld wordt natuurlijk de Javasche Bank die sinds 1828 de Indische bankbiljetten in omloop bracht. Een ander voorbeeld: bij iemand die het vroegere Indië niet kent en die (171) het zinnetje leest: 'Ik had toen ook een vriendje, die beneden woonde', zal als eerste gedachte opkomen dat dat vriendje een verdieping lager woont. Het betekent echter dat het vriendje 'beneden' in Semarang aan de kust woonde, terwijl de vrouw die het vertelt toen als meisje in Bandoengan in de bergen verbleef, dus in goed Indisch jargon, 'boven' zat. En als een van de vrouwen (210) het onderwijssysteem in Nederlands-Indië niet helemaal correct weergeeft, hoort daarbij in een voetnoot in het kort te worden uitgelegd hoe het werkelijk zat. Tenslotte: als in het Japans de letter 'n' in een woord wordt gevolgd door een 'm, b of p', wordt de 'n' altijd uitgesproken als een 'm'; *Kenpeitai* lijkt mij dus geen fonetisch juiste transcriptie.

Dit neemt allemaal niet weg dat de verhalen interessant genoeg zijn om er kennis van te nemen. Een verademing is ook dat de aan het woord zijnde vrouwen er niet op uit zijn medelijden te wekken. Geen voer voor hulpverleners deze dames.

H. L. Zwitzer

W. Willems, J. de Moor, ed., *Het einde van Indië. Indische Nederlanders tijdens de Japanse bezetting en de dekolonisatie* (Den Haag: Sdu uitgeverij Koninginnegracht, 1995, vi + 320 blz., ISBN90 12 08262 5).

Dit boek is een bundeling van het merendeel van de lezingen die in september 1995 werden gehouden op de Leidse Studiedagen Indische Nederlanders, een sinds 1989 bestaand project van het Leids instituut voor sociaal wetenschappelijk onderzoek. Centraal thema in 1995 was de positie tijdens de Japanse bezetting van de Indische Nederlanders die niet waren geïnterneerd, voorts wat zij doormaakten na de Indonesische onafhankelijkheidsverklaring op 17 augustus 1945, en hun staatkundige en maatschappelijke positie na de soevereiniteitsoverdracht in december 1949.

De onderwerpen die aan de orde komen zijn samengebracht in drie afzonderlijke gedeelten: 'Het wetenschappelijk kader', met beschouwingen van P. W. van der Vcur en J. A. A. van Doorn; en 'Het persoonlijk relaas' waarin een aantal vraaggesprekken is opgenomen met Indische Nederlanders en met de *Indo kesar* Adriaan van Dis. Het laatste gedeelte, getiteld 'Historische beschouwingen', bevat artikelen over onder meer het Kesilirikamp, de Plantersaffaire in Oost-Java, de internering van Indische Nederlanders in kampen van de Republiek en hun evacuatie, de Indische Nederlanders en de Ronde Tafel Conferentie, de maatschappelijke positie van de Indische Nederlanders tussen 1950 en 1957, de Deta-jongens op Nieuw-Guinea en de Indische urn in het bevrijdingsmonument op de Dam in Amsterdam.

De bijdragen aan het boek zijn niet alle van gelijke kwaliteit en dat kan men in zo'n bundel ook niet verwachten, maar soms staan er feiten en gegevens in die met elkaar in strijd zijn. Wendy Janssen noemt bijvoorbeeld in een noot bij haar artikel 'De vrouwelijke held', dat er 200.000 tot 220.000 Indo-Europeanen buiten de kampen zijn gebleven, terwijl Van der Veur deze van L. de Jong afkomstige schattingen terecht als onbetrouwbaar terzijde schuift en uitgaat van 'op zijn hoogst 140.000' bij een [geschat] bevolkingsaantal van 260.000 Nederlanders in 1942. Officiële schattingen gaan echter uit van 300.000, wat dan zou neerkomen op rond 170.000 Indo-Europeanen die niet werden geïnterneerd, een aantal dat J. E. Ellemers en R. E. F. Vaillant ook noemen in hun boek *Indische Nederlanders en gerepatrieerden*. Voorts vraag ik mij af wat H. de Jonge in zijn artikel over het Kesilirkamp bedoelt (122) met een 'tot Nederlander genationaliseerde Indonesiër'? Een Indonesiër op wie de bepalingen voor Europeanen van toepassing waren verklaard — een zogenaamde gelijkgestelde — of, wat ook mogelijk was, een tot Nederlander genaturaliseerde Indonesiër? Er zijn meer van dergelijke zaken die bij *close reading* opvallen. Als Esther Captain in haar artikel 'Golven van herinnering', de tekeningen in het boekje uit 1946 [sic] van mevrouw J.H. Hooykaas- van Leeuwen Boomkamp 'ronduit racistische stereotypen van Japanners' noemt, dan is dat wel een erg anachronistische opmerking aangepast aan de hedendaagse politiek correcte *newspeak*.

De overheersende indruk is dat het boek over de desbetreffende bevolkingsgroep veel nuttige nieuwe informatie verschaft. Die welke echter wordt gegeven bij de foto op de omslag van het boek is overigens wel wat summier, zeker voor belangstellende lezers die tot een jongere generatie behoren. Op z'n minst had men moeten aangeven dat W. Roosenboom, wiens schilderij op de foto uit het voormalige landvoogdelijk paleis wordt gehaald, gouverneur-generaal was van 1899-1904. Dit schilderij en de staatsieportretten van de andere GG's bevinden zich thans in het Historisch Museum van Jakarta dat is gevestigd in het voormalig, uit de tijd van de VOC daterende, stadhuis.

Ook uit dit boek over ons koloniale verleden blijkt opnieuw het bekrompen en vooringenomen gedrag van degenen die zich destijds hier te lande ambtelijk en politiek hebben bezig gehouden met de repatrianten uit Indië in het algemeen en met de Indo-Europese bevolkingsgroep in het bijzonder. Men leze hiervoor onder andere de artikelen van Van der Veur en van mevrouw E. Locher-Scholten.

H. L. Zwitzer

Ridderslag en ridderlijkheid in laat-middeleeuws Holland

A. JANSE

In 1396 vroeg Willem van Oostervant, de oudste zoon van Albrecht van Beieren, graaf van Holland, Zeeland en Henegouwen, aan zijn vader toestemming te mogen deelnemen aan de kruistocht die zijn schoonvader Filips de Stoute, hertog van Bourgondië, dat jaar tegen de Turken wilde organiseren. Volgens de Henegouwse geschiedschrijver Jean Froissart zag de oude graaf niet veel heil in de onderneming, die zijns inziens slechts bedoeld was om 'ijdele wereldse roem' (*la vayne gloire de ce monde*) te verwerven. Hij achtte het veel zinvoller dicht bij huis te blijven en de wapens op te nemen tegen de Friezen, die nog steeds weigerden zich aan het rechtmatige gezag van de Hollandse graaf te onderwerpen.¹ Een halve eeuw later, na de Turkse verovering van Constantinopel, probeerde de Bourgondische hertog Filips de Goede opnieuw een kruistocht tegen de Turken van de grond te krijgen. Tijdens het beroemde *Banquet du faisan* in Rijsel in 1454 legde een groot aantal edelen de kruistochtgelofte af en in de jaren daarna verplichtten nog vele anderen zich tot deelname. In het handschrift waarin de geloften werden verzameld, vinden we 27 eden uit Artois, 27 uit Henegouwen en 54 uit Vlaanderen. Uit Holland kwam slechts één toezegging, namelijk van de heer van Brederode. Als we de eden van zijn broer Gijsbrecht, domproost van Utrecht, en van de burggraaf van Montfoort en diens oom Willem van Montfoort meetellen, komen we op vier 'Hollandse' geloften². Nog steeds opmerkelijk weinig.

Deze twee voorbeelden van gering kruistocht-enthousiasme werden door Johan Huizinga in zijn *Herfsttij der middeleeuwen* gebruikt om te onderstrepen dat de 'riddergeest' in Holland vroegtijdig 'afgestorven' was. Huizinga ging ervan uit dat de oude ridderlijke idealen bij de nuchtere Hollandse edelen niet erg waren aangeslagen of door hen al vroeg waren onmaskerd, veel eerder dan bijvoorbeeld in Henegouwen, waar ridderlijkheid veel langer in ere bleef³. Deze opvatting, waarin Huizinga zeker niet alleen stond, is de laatste decennia met name door literatuurhistorici weersproken. Waar Huizinga's voorstelling van het 'verval van ridderlijkheid' in het algemeen kritiek ontving⁴, bleek dat ook zijn beeld van een vroege ontridderlijking van Holland verdiende te worden bijgesteld. Van Oostrom bijvoorbeeld zag aan het Holland-Beierse hof omstreeks 1400 allerlei verschijnselen die hij beschouwde 'als symptomen van de levenskracht van het laat-middeleeuwse ridderwezen': herauten, toer-

1 Kervyn de Lettenhove, ed., *Oeuvres de Froissart, Chroniques* (Brussel, 1870-1877) XV, 227-228.

2 G. Doutrepoint, 'La croisade projetée par Philippe le Bon', *Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque Nationale et autres bibliothèques*, XL1 (1923) 1-28, aldaar 16-18.

3 Johan Huizinga, *Herfsttij der middeleeuwen. Studie over levens- en gedachtenvormen der veertiende en vijftiende eeuw in Frankrijk en de Nederlanden* (16e dr.; Groningen, 1984) 101-102.

4 Klassiek is inmiddels M. H. Keen, 'Huizinga, Kilgour and the decline of chivalry', *Mediaevalia et humanistica*, VIII (1977) 1-20. Vgl. ook de bundel Sidney Anglo, ed., *Chivalry in the renaissance* (Woodbridge, 1990).